

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YUNAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN VE MÜTEKABİLİYET İLKESİNİN YUNANİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞIN HAKLARINA ETKİLERİ

THE INFLUENCES OF GREEK NATIONALISM AND THE RECIPROCITY PRINCIPLE ON RIGHTS OF MUSLIM-TURKISH MINORITY IN GREECE

Filiz ÇOBAN*

Aslı Fatma BURULDAY**

Öz

Bu çalışma Yunanistan'ın vatandaşlık ve kimlik politikalarında Müslüman-Türk azınlığın yerini tarihsel ve hukuksal açıdan değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle ulus, ulusçuluk ve azınlıklar kavramlarına ilişkin kavramsal bir çerçeve çizmektedir. Bu kavramsallaştırmanın üzerine modernist milliyetçilik teorileri perspektifinden Yunanistan'daki milliyetçiliğinin gelişimi ve Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığın hak ve özgürlüklerinin tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Makale, Osmanlı dönemindeki dine dayalı 'millet sistemi' ve Lozan Antlaşması sonrası ulus-devlet dönemindeki Türkiye ve Yunanistan arasındaki 'mütekabiliyet' uygulamalarının Yunanistan'ın kimlik ve azınlık politikalarında etkili olduğunu iddia etmektedir. Son olarak, Avrupa Birliği uyumlaştırma politikalarının iki devletin dini azınlıklara yaklaşımında olumlu etkide bulunduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan; Azınlıklar; Mütekabiliyet.

Abstract

This study searches for a historical and legal analysis of the status of Muslim-Turkish minority in Greece's citizenship and identity politics. For this purpose, first of all it draws a conceptual framework with the notions of nation, nationalism and minorities. On this conceptual framework, from the perspective of modernist theories of nationalism it examines the historical evolution of Greek nationalism and rights of Muslim-Turkish minority in Western Thrace. The article argues that religious based 'millet system' in Ottoman period and applications of 'reciprocity' between Turkey and Greece have been effective in Greece's identity and minority politics in the post-Lausanne Treaty nation-state period. Lastly, it is revealed that European Union harmonisation policies have made positive contributions in two states' approaches to religious minorities.

Keywords: Greece; Minorities; Reciprocity.

Giriş

Roma, Bizans ve Osmanlı devletlerini Akdeniz'de kurulmuş, geniş topraklara hükmetmiş, uzun ömürlü, çokkültürlü imparatorluklar olarak değerlendirmek mümkündür. Yüzyıllar boyunca yaşam süren imparatorluklar kendilerinden sonra oluşan devletlere bir takım izler bırakarak tarih sahnesinden silinmişlerdir. Yeni kurulan bir devlet kendisinden önce yıkılmış olan devletin izlerini taşıyabilmektedir. Dolayısıyla yaklaşık altı yüz yıllık tarihi ile Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılarak hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu devlet düzeni, kurumları ve toplum yapısı üzerine tarihsel bir inceleme önemli çıkarımlar sağlayacaktır. Çalışmada, bu bakış açısından hareketle Batı Trakya'daki Türklerin hukuksal statüsüne ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Oral Sander'e göre (2000: 27-30), öncelikle Osmanlı'nın bulunduğu coğrafyanın kültürel çeşitliliği, köklü bir devlet geleneği kurmasına imkân hazırlamıştır. İkinci olarak, Osmanlıların Asya ile Avrupa; göçebelikle yerleşiklik öğelerini bir araya getiren dünya görüşü, katı kültürel ve toplumsal sınırlamalardan uzak bir devlet oluşturmalarında rol oynamıştır. Üçüncü unsur, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaasına İslam hukukuna

* Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B. Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

** Harp Akademileri, Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Özel Öğrenci.

uygun şekilde tanıyıcı yaklaşımıdır. İslam Hukuku'na göre hangi din ve etnik kökenden olursa olsun devlet sınırları içerisinde yaşayan tüm toplumlar tebaa olarak kabul edilmekteydi. Bu toplumlar yaşama, çalışma ve vicdan hürriyeti bakımından devletin himayesi altındaydı (Eryılmaz, 1990: 17). Carl Brown, *İmparatorluk Mirası: Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (2000:16) adlı çalışmasında milliyetçiliğin önce Batı Avrupa devletlerinden Balkanlara, ardından İmparatorluğun her yanına yayılan, Osmanlıda karşı konulmaz baskılar oluşturduğunu ifade etmiştir. İmparatorluğun Avrupa kesimindeki etnik gruplar genellikle diğer Avrupa devletlerinin desteğiyle Osmanlı denetiminden kurtularak ulus-devletlere dönüşmüşlerdir. Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla kurulan bu devletlerden biridir. Yunanistan'da ulusal kimlik inşasında ve azınlık politikalarında dini kimliğin önemine bakıldığında Osmanlı millet sisteminin etkisi olduğu iddia edilebilmektedir. Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türklere karşı yaklaşımında bu etkinin yanı sıra Lozan Antlaşması'yla Yunanistan ve Türkiye arasında tanımlanan mütekabiliyet hukuku da etkilidir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümü ulusçuluk ve azınlık kavramlarına teorik açıklama getirerek, devamında Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlık haklarına yaklaşımında iki önemli etkenin altını çizmektedir: Osmanlı millet sistemi ve Lozan sonrası mütekabiliyet politikaları. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman ve gayrimüslim halkların hukuki, siyasi ve sosyal durumu, imparatorluk içerisinde 'millet sisteminde' ne tür haklara sahip olduklarıyla ortaya koyulup, Türkiye ve Yunanistan arasındaki mütekabiliyet sorununun 2000'li yıllardaki geldiği nokta tarihsel ve hukuksal açıdan değerlendirilmektedir.

1. Ulus, Ulusçuluk ve Azınlık Kavramları

Ulusçuluk teorilerinde (Özkırımı, 1999) ulusların doğuşunu modern ulus-devletlerin inşa süreçleriyle ilişkisinde açıklayan yaklaşımlar arasında en önemli çalışmalardan biri Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler* (1993) adlı kitabıdır. Anderson, ulusları hayal edilmiş siyasi topluluklar olarak tanımlamaktadır. Bu düşünceye göre, ulusun üyeleri diğer üyelerle yüz yüze gelmeseler, tanınmasalar da öncelikle ulus olduklarını hayal ederler; diğer bir ifade ile ulusmuş gibi düşünüp davranmaya başlarlar. Kısacası, 'ulus' hem sınırlı hem de egemen olacak şekilde hayal edilmiş siyasi bir topluluktur. İnsanların her tür fedakârlıkta bulunmalarını, hatta milletleri uğruna canlarını vermelerini sağlayan işte bu tahayyül edilen birlik duygusudur (Anderson, 1993: 87). Bu kabullerden hareketle, bu çalışma Yunanistan'da 'ulus' düşüncesinin dini-Ortodoks birlik tahayyülüne dayandığı için Batı Trakya'daki Türk azınlığı 'Müslüman azınlık' olarak tanımlamakta ısrarcı politikalar izlediğini göstermektedir. Öte yandan 1920'lerden 2000'lere azınlıkların tanınmasındaki değişimin Yunanistan'ın Türkiye ile ilişkilerinden ve uluslararası gelişmelerden etkilendiği göz önünde tutularak uluslaşmanın dinamik bir süreç olduğu vurgulanmaktadır.

Uluslaşma fikri ve bilincini doğuran, toplumların yaşadıkları olumsuzluklar, ortak kaderleri ve birlikte hareket etme arzusudur. Bu anlamda, uluslaşma bir süreçtir ve bu süreci belirleyen ulus olma bilincinin yaygınlaşmasıdır. Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk* (1992:28) isimli kitabında 'ulus' kavramını şu şekilde tanımlamıştır: 'İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.' Uluslar, uluslaşma hayali ve düşüncesi ile bir araya gelerek ortak değerler sistemi yaratan ve bir topluluk halinde var olmayı kendi iradeleri ile seçen gruplardır (Gellner, 1992:101). Bu değerler sistemi siyasi ve hukuki bir düzen şekli olan devleti, devlet de ulusları oluşturmuştur. Buradan anlaşılacağı gibi ortak irade ve ortak kültürün siyasi birimlerle birleşmesi sonucunda uluslar var olmaktadır. Gellner'e göre, ulusları ortaya çıkaran uluslaşmanın kendisidir. Yani, 'ulus', uluslaşmanın bir nedeni değil, sonucudur. Ulusçuluk ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Uluslaşma ise sanayi toplumuna geçişin nedenlerinden ve bu toplumun kendi nesnel koşullarından kaynaklanan bir süreçtir. Ulusçuluk, devlet politikaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Eric Hobsbawm, Gellner'in ulusları meydana getiren ulusçuluktur düşüncesinden hareketle ulusçuluğun gelenekler icat ederek kültürleri millete dönüştürdüğünü ifade etmiştir. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*'te (1992), ulusların ortak değerlerini ön ulusal bağlar olarak nitelendirmektedir. Yıllarca süregelen alışkanlıklar ve değerler tekrarlanarak toplumsal normlar haline gelir. Uluslar bu normlar çerçevesinde hareket etmeye başlayıp siyasi bir bütün oluşturmaya başlarlar. Böylelikle, bu normlar devlet politikaları haline gelmektedir. Bir ulus olma bilinci yaratan da bu politikalarıdır. Hobsbawm'a göre ulusçuluk, yukarıdan inşa edilen bir olgudur; ama sıradan insanların umutları, gereksinimleri, özlem ve çıkarları incelenmeden anlaşılabilir değildir. Bu da ulusçuluğun iki yönlü bir olgu olduğunu göstermektedir. Ulus, uluslaşma, ulusçuluk ve ulus-devlet gibi kavramların içerdiği anlamlardan çıkarımlara göre, ulusu ulus yapan aynı geçmiş yaşama olmaları, kendilerini ortak bir kaderin oyuncularını gibi hissedebilmeleridir. Bir

topluluğun ortak bir kaderle bir araya gelmesini sağlayan şey de ulusçuluktur. Ulusçuluk düşüncesi, bireyleri bir araya getirip ve bir araya gelen bireylerin bir topluluğa ait olma bilincine sahip olmasını sağlamaktadır.

'Azınlık' kavramı tanımı ilk olarak Uluslararası Daimi Adalet Divanı tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı devletlerin sınırları içerisinde kalan çoğunluktan ırk, dil, din bakımından farklı toplumların korunmasına ilişkin antlaşmaların düzenlenmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu kurumun yaptığı azınlık tanımına göre; azınlık, bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplardır (Hatipoğlu, 1998, s:2). 'Azınlık', Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından şu şekilde tanımlanmıştır¹: *Azınlık, devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hâkim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir gruptur.* Ayrıca, azınlık kavramı, bir toplulukta sayıca azınlık oluşturan çoğunluktan farklı niteliklere sahip topluluk olarak tanımlanmaktadır (Oran, 2004). 'Etnik' kavramı ise, Yunanca 'ethnos' (millet) kelimesinden türemiş olup, belli bir kavme aidiyeti /mensubiyeti ifade etmektedir (Hatipoğlu, 1998:2). Etnik azınlık kavramı, kendi öz kimliğine sahip olan mensupları aynı kökten gelen, çeşitli ortak kültürel özellikler gösteren, aralarında önemli kesimlerin dayanışmaya sahip olduğu ve büyük nüfus çoğunluğundan farklılıklar gösteren topluluklardır. Etnik grup olarak da nitelenen bu unsurlara 'din ve/veya dil azınlıkları' dâhil edilmekte olup bunlar genellikle ortak bir tarihe sahip kader topluluklarıdır. Yunanistan'daki etnik azınlıklar, Türkler, Makedonlar, Arnavutlar ve Ulahlardır.

2. Osmanlı Devleti'nde Çokkültürlülük Yönetimi

Bir sınır beyliği olarak doğan Osmanlı devleti, Ortodoks Hıristiyan Balkanlarla Müslüman Anadolu'yu tek bir devlette birleştiren çok dilli, çok inançlı ve çok kültürlü gerçek bir sınır İmparatorluğu olarak gelişmiştir (İnalçık, 2005:13). Osmanlı İmparatorluğu, farklı etnik grup, ulus ve din mensuplarının yaşadığı, çeşitli dillerin konuşulduğu bir devlet olmasının yanı sıra Roma İmparatorluğu'ndan sonra dini ayrıcalıkların en fazla görüldüğü devletlerdendi (Ortaylı, 2005:175). Bernard Lewis (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nu kuruluşundan yıkılışına kadar İslam gücünün ve inancının savunmasına adanmış bir devlet olarak tanımlamaktadır. Gazi geleneğine, gazanın sürekliliği devletin temel ilkesiydiyse de İmparatorluk, Ortodoks Kilisesiyle milyonlarca Ortodoks Hıristiyan'ın koruyucusu olmuştur.

Din ve mezhep, Osmanlı Devleti'nde toplulukları nitelendirmede kıstas olarak alınmıştır (Ortaylı, 1995: 997). Bu sebeple toplumlar etnik tabirlerle değil, dini kimliklerine göre anılmışlardır. Örneğin; Türk, Rum, Bulgar, Arap kavramları yerine Müslüman, Hıristiyan, Yahudi olarak sınıflandırılmışlardır. Hıristiyan ve Yahudi toplulukları için kullanılan millet kelimesi ise modern ulus anlamında değil, dini cemaat anlamına gelmekteydi (Timur, 1998:160). Millet ayırımında dil ve ırk esası gözetilmemekle birlikte, aynı dili konuşan Ermeniler, mensup oldukları etnik kökene göre değil, bağlı oldukları kiliseye göre Katolik ve Protestan olarak adlandırılmaktaydı. İmparatorluğun dağılma dönemine kadar nüfus sayımında bile dinsel sınıflandırma esas alınmıştı (Ortaylı, 1995:177). Buradan anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'ndeki millet tabiri ulus anlamında değildir. Millet kavramı karşılığını dini cemaat olarak bulmaktadır. Cemaatler, cemaat liderleri vasıtası ile devlet yönetimiyle ilişki kurmakta, cemaat liderleri de cemaat üyelerinin davranışları ve diğer yükümlülükleri açısından Osmanlı devletine karşı sorumluluk taşımaktaydılar (Eryılmaz, 1990: 33).

2.1. Osmanlı 'Millet Sistemi'nde Müslümanlar ve Gayrimüslimler

Osmanlı devletinde yaşayan gayrimüslimler, gayrimüslim tebaa veya gayrimüslim reaya olarak adlandırılmaktaydılar. İslam hukukuna göre gayrimüslimler siyasi yönden Ehl-i Harb ve Ehl-i Ahd olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Ehl-i Harb, Müslümanlara karşı savaş halinde olanları kapsamaktadır. Ehl-i Ahd ise Müslümanlarla anlaşma yapmış olanları kapsar. Ehl-i Ahd olanlar da üç sınıfa ayrılmaktadır: İlk olarak Zimmiler; İslam devletinin himayesini kabul edenler, diğer bir ismi ile ifade edecek olursak Ehl-i Zimme. İkincisi, Muahedler; kendileri ile barış yapılmış olanlar (Ehl-i Hudne); üçüncüsü ise, Müsteminler; kendilerine eman verilmiş olanlar (Ehl-i Eman) (Eryılmaz, 1990:7). Gayrimüslimlere ilişkin temel prensipler esasen Medine döneminde ortaya çıkmış ve pratiğe dönüşmüştür (Kenanoğlu, 2004:7). İslam tarihindeki ilk yazılı anlaşma olarak bilinen ve anayasa niteliği taşıyan Medine Vesikası, farklı dinlere mensup grupların bir arada barış ve güven içerisinde yaşamalarına imkân sağlayan bir belge olarak İslam hukukunda büyük önem taşımaktadır. Osmanlı'daki millet sistemi ve çok hukuklu uygulamaların temeli, Medine Vesikası denilen bu belgeye

1 Uluslararası hukukta azınlık hakları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: F. Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993.

dayandırılabilir. Anlaşmanın 25. maddesindeki, “Yahudilerin dini kendine, Müslümanların dini de kendinedir” şeklindeki ifade, gayrimüslimler için din ve vicdan hürriyeti olduğunun bir göstergesidir (Akyılmaz, 2015). Anlaşmada İslam hukukunun geçerliliğini ve son mercii olarak üstünlüğünü vurgulayan maddelerse 23. ve 42. maddelerdir. Bu maddelere göre, gayrimüslimler arasında çıkan herhangi bir ihtilafta nihai kararı verecek olan merci İslam hukukudur.

‘Zimmîlik’ kavramı, İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimleri kapsamaktadır. Zimmet kelimesi verilmiş söz, anlaşma anlamına gelmektedir. Zimmet, ahit, anlaşma, birinin emniyetini sağlama ve koruma demektir (Ercan, 2001:7). İslam hukuku bakımından zimmet, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için gayrimüslimleri Ehl-i Kitab olmaları ve İslam ülkesinde devamlı yaşıyor olmaları gerekirdi. Bu anlaşma ya da sözleşme İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlere ülkede yaşadıkları sürece haklarını koruma, güvenliklerini sağlama garantisi vermiştir. Müslümanlar fethettikleri yerlerdeki insanları İslam dinini kabul etmeye üç defa davet ederlerdi. Daveti kabul ederek Müslüman olanlar diğer Müslümanlarla aynı hak mükellefiyetlere sahip olurlardı. Bu daveti kabul etmeyenler gayrimüslim topluluklar haraç ve cizye ödeyerek İslam egemenliği altında yaşamayı kabul ederlerse zimmi olarak adlandırılır ve İslam devleti ile bu kimseler arasında yapılan anlaşmaya ‘zimmet’ adı verilir (Bozkurt, 1989). Din değiştirmeye zorlanmadan Darü’l İslam’da sürekli oturma hakkına sahip olmaktadır (Kenanoğlu, 2004:12). Bu akitle İslam devleti zimmîleri içten ve dıştan karşılaşılabilecekleri her türlü tehlikeye karşı korumayı, can, mal ve ırzlarını güvence altına almayı taahhüt etmektedir.

2.2. Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hak ve Özgürlükleri

Osmanlı yönetiminde gayrimüslimlerin maddi ve manevi hayatı İslam devleti tarafından korunarak, bir takım özel haklar verilmiştir. Zimmîlerin korunması sadece İslam devletini ilgilendiren bir konu değil aynı zamanda zimmîlerle beraber yaşayan Müslümanları da bağlayan bir husustur (Ercan, 2001:8). Örneğin, gayrimüslimlere ruhani liderlerinin gözetiminde ibadet ve ayinlerini rahatça uygulamaları için imtiyazlar verilmiştir. İbadet yerlerinin hukuki durumları; kadim mi yoksa hadis mi olduğu üzerine belirlenmekteydi. Buna göre kilise kadimse yani; Kilisenin yapıldığı tarih bilinmiyor, kilise öteden beri bulunduğu yerde mevcut ise kiliseye dokunulmamakta ve tamirine izin verilmekteydi. Ancak kilise kadim değil de hadis ise yani; kilisenin yapıldığı tarih belli ise bu durumda kilisenin yıktırılması gerekmekteydi (Kenanoğlu, 2004:289). Zimmîlerin dini özgürlükleri bu şekilde korunmuşsa da dini görevinin yanı sıra idari görevleri bulunan kilise teşkilatının Osmanlı idari yapısıyla uyumlu hale getirilmesi bir yapılanma sorununu beraberinde getirmiştir. Bu sorun, millet sistemi düzenlemesiyle çözülmüştür. Bu yapıya göre, her dini grup kendi lideri gözetiminde idare edilmiştir. Dini liderler, idaresi altında bulunan cemaatleri ile ilgili bütün işlerden dolayı Osmanlı yönetimine karşı sorumlu sayılmışlar, devletle cemaatleri arasında aracı ve temsilci görevini üstlenmişlerdir. Bununla birlikte, dini liderlerin kötü idarelerinden rahatsızlık duyan cemaat mensupları bu şikâyetlerini doğrudan doğruya Osmanlı yönetimine iletebilmişlerdir. Stanford Shaw *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (1976) adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nda oturan yabancı uyruklular millet statüsünün sağladıklarıyla millet içinde millet, kendi başlarına bir imparatorluk olup Osmanlı yetkililerinin müdahalesi olmadan istediklerini yapar hale geldiklerini ifade ederek, Osmanlı devletinin çokkültürlülük yönetim ve yapısını değerlendirmiştir.

Osmanlı Devleti coğrafi açıdan İstanbul, Kudüs, Antakya, İskenderiye, Tur-i Sina’da olmak üzere beş Rum patrikliğine ve Kıbrıs Başpiskoposluğu’nu bünyesinde barındırmıştır (Kenanoğlu, 2004:151). Ortodoks Kilisesi’ndeki hiyerarşiye göre patrik en üst konumdadır. Belgelerde patrik olanların ‘istiklal-i memuriyetlerinin’ varlığına işaret eden ifadeler rastlanmaktadır. Bu belgelerde geçen bu ifade, devlete karşı değil, kendi cemaat mensuplarına karşı bir bağımsızlığı ifade etmektedir. Yani cemaat mensuplarından hiç kimsenin Patrikhanenin işlerine müdahale etmemesi anlamını taşır. Patrikle kendi cemaati arasındaki ilişkilerde özellikle cemaatin alacak hakları ve rüsumları konusunda kadının devreye girdiği görülmektedir (Kenanoğlu, 2004:156). Mühimme Defteri kayıtlarına bakıldığında ister ruhban sınıfından isterse reayadan olsun gayrimüslimlerin ceza hukukuna ilişkin fiillerinin şer’i mahkemelerde ve İslam Hukuku kurallarına göre cezalandırıldığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda emirler doğrudan kadıya ve diğer devlet görevlilerine yöneltilmiş olup suç işleyen bir papazın patrik tarafından tevkifi diye bir husus yoktur. Buradan anlaşılacağı gibi bu tür hususlarda devlet organlarının müdahalesi ve yaptırımı söz konusu olmaktadır.

Zimmîler kendilerine sağlanan himaye ve emniyete karşılık devlete vergi ödemekle yükümlüdürler. Cizye, gayrimüslim halk içinde belli bir takım koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan vergiydi. Koşulları belli bir yaşta bulunmak, hasta, sakat ve işsiz olmamak, Ehl-i zimmet olmaktı. Bu nitelikleri üzerinde taşıyan her zimmî cizye ödemekle yükümlüydü (Ercan, 2001:251). Cizye haricinde gayrimüslimlerin ödemekle

yükümlü oldukları birtakım mali mükellefiyetleri bulunmaktadır. Bunlar devlet tarafından gayrimüslimlerin birtakım faaliyetlerine veya verilen izinlere mukabil konulmuş olan vergilerdir. Gayrimüslim ruhani liderlerin kilise hukukundan ve hiyerarşik yapıdan kaynaklanan idari ve mali yetkilerinin denetim dışı kalmaması, devlet otoritesinin kaybolmaması ve reyanın ezilmesinin önüne geçilebilmesi için, kilise adamlarının toplayacağı vergiler, iltizam usulü ile kontrol altına alınmıştır. Devlet görevlilerince reyadan fazla akçe talep edilmemesi, şeriata ve kadim kanuna aykırı uygulamalardan kaçınılması emredilmiştir (Kenanoğlu, 2004:378). Geçit yerlerinde, kalelerde, adalarda ve sınır boylarında bulunan gayrimüslimler coğrafi konumları ve buralarda gördükleri hizmetler nedeni ile cizye ve diğer vergilerden muaf tutulur veya daha az vergi öderlerdi. Müslümanlara ait bir kuruma vakfedilen topraklar üzerinde yaşayanlardan, vergi toplanmasına yardım eden, zimmîyken Müslüman olan, verimsiz topraklarda oturan, çalışamayacak kadar yaşlanan zimmîlerden durumlarına göre kısmen veya tamamen vergi alınmazdı. Bir yerin fethi sırasında hizmeti görülen veya fetihden sonra o bölgede oturan zimmîlerin de bazen geçici bir süre için bazen de sürekli olarak vergileri bağışlanırdı.

Osmanlı topraklarında ikamet eden yabancılar, elçileri ve konsoloslarının yönetiminde millet sistemine benzer özerk bir statüye sahiptiler. Söz konusu yabancılar, Osmanlı yasalarına göre değil, kendi ülkelerinin kanunlarına göre yönetilmekteydiler. Öte yandan, zimmîlerin istihdam edildiği işlerin başında kethüdalık, kalfalık, iskele ve gümrük emniyeti, mültezimlik ve mukataa emniyeti gelmektedir (Kenanoğlu, 2004:332). Ermeniler ve Fenerli Rumlar devlete resmi ya da yarı resmi pozisyonlarda hizmet vermişlerdir. Kanunlarda yer alan hükümler zimmîlerin orduda yer aldığını ve subaşı olarak görev yaptığını da göstermektedir. Askeri inzibat, donanmalarda kürekçilik, baruthanenin korunması, tüccarlık ve divan tercümanlığı gibi görevlerde de bulunmuşlardır. Bu dönemlerde dinleri, gayrimüslimlerin Osmanlı ordusuna girmesine engel teşkil etmemiştir. Osmanlılar Balkanları fethederken bu bölgedeki bir kısım Hıristiyan feodal beyler sipahi olarak görev yapmışlardır. Bununla birlikte gayrimüslimlerin ileri gelenlerine hem kendileri itaat ettikleri hem de halkın geri kalanının itaat etmelerini sağladıkları için tımarlar verilmiştir. Gayrimüslimlere tabip olarak da görev yapmışlardır. Bununla birlikte Hassa gemilerde mimar olarak, kalelerde ok ve yay tamircisi olarak, top arabası imalinde, dergâh-muallâ çavuşu olarak da görev yapmışlardır. Öte yandan maslahatgüzar olarak görev yapanlar olduğu gibi son dönemlerde vezir ve vali olarak görev yapan gayrimüslimlere de rastlanmaktadır.

3. Osmanlı'da Rum Cemaati ve Yunan Milliyetçiliğinin Doğuşu

Avrupalıların Grek ismi ile nitelendirdikleri Yunanların ulus-devleti, 21.yüzyılda Antik Yunan coğrafyasında yer almaktadır. Buna rağmen, modern devletin klasik yönetimin bir devamı olduğu iddiası yüzyıllar süren Osmanlı etkisinin göz ardı edilemeyeceği iddiasıyla tarihçiler tarafından bir mit olarak kabul edilmektedir. Antik Yunan'ın devamlılığı bir ulusal ideoloji olarak Helenizme dayanmaktadır. Oysa Helenizm, Helenlerin kendilerinden değil, Osmanlı idaresi altında ortaya çıkmıştır (Raptis, 1998: 85-86). Romalıların bölgeyi ele geçirerek hüküm altına almasıyla beraber Grekler Roma kelimesinden türetilen Rum ismini almışlardır. Roma, Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra halkı da Katolik ve Ortodoks ismiyle iki mezhebe ayrılmıştır. İstanbul, Doğu Roma'nın merkezi, Roma'da Batı Roma'nın merkezi haline gelmiştir. Rumlar geçmişten aldıkları ortak kültür mirasıyla temellerini Ortodoksluğa dayandırmışlardır. Bizans İmparatorluğu'nun tarihi, Hıristiyanlığın ve özellikle Ortodoks mezhebinin tarihiyle doğrudan ilişkilidir. Bu dinin öncü ve temel kurumu olan Kilisenin kuruluşu, güçlenmesi ve temel ilkelerinin oluşması, mezhebin kimliğini ve kişiliğini edinmesi, Ortodoksluğun temel ilkelerinin belirlenmesi, öteki din ve mezheplerden ayrılığının oluşması, Bizans döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarih/din/kültür ilişkisi Ortodoksluk ve Yunan dili aracılığıyla çağdaş Yunan kültürünü etkilemiş ve hala da etkilemektedir. Konstantin döneminden Justinianos dönemine kadar İstanbul'da konuşulan resmi dil Latinceydi. Rum halkı Rumca konuştuğu için Doğu Roma'da Rumca resmi dil haline gelmişti. Osmanlı Devleti zamanında Rumlar inançlarına müdahale edilmeden yaşadılar. 1453 sonrası Fatih Sultan Mehmet İstanbul Rum Patrikhanesini Ortodoks mezhebinin merkezi haline getirmiştir. Katolıklara karşı politikalar, Osmanlı yönetiminde Rumları korumaya teşvik edici bir unsurdu. İslam dini kanunlarınca azınlıkların din ve mezhep işlerine karışmak doğru olmadığından Rumlar inanç ve ibadet özgürlüğüne sahiptiler (Cevdet, 1974). Rum cemaatinin başında bulunan ruhani liderler cemaatlerinin dini ve idari konulardaki meselelerini Osmanlı yönetiminin verdiği yetkiyle çözmüşlerdir. Köy ve nahiyelerin özel idareleri, halk Müslümanca imam ve muhtarlar, Hıristiyanca papazlara verilmiştir.

1814'lerin Avrupa devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu politik, diplomatik ve entelektüel ortam Yunan İsyanı'nın ortaya çıkışında önemli bir unsurdur. Onsekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik yönden gücü zayıflamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki bu çözülme Yunan İsyanı'nın başarılı olmasının sebeplerinden bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğu onsekizinci

yüzyılla beraber askeri, toprak bütünlüğü ve iktisadi bakımından zayıflamış olduğu için bu ayaklanma etkili biçimde yürütülmüştür (Clogg, 1997:33). Askeri ve savaş teknolojisi açısından gerilemiş Osmanlı Devleti'ni Rusya, Avusturya ve Pers İmparatorluğu gibi dış tehditlere karşı daha savunmasız hale getirmiştir. Dolayısıyla onyedinci yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi bütünlüğü sarsılmıştı. Yeniçeri disiplinsizliğinin sebep olduğu karmaşa, imparatorluğun geniş toprakları üzerindeki bazı eyaletlerde bağımsız birer yönetici gibi davranmaya başlayan kişilerin türemesiyle aynı zamanda gerçekleşmiştir (Clogg, 1997:34). Kısacası, onsekizinci yüzyılda Osmanlı'nın merkezi gücünün zayıflamış olduğunu gösteren gelişmeler, azınlıklara bağımsızlık cesareti vermiştir.

Avrupa'da siyasi ve ekonomik buhranla başlayan Fransız ihtilali (1789), yönetim düzeninin değişip Fransa'da cumhuriyet ilan edilmesiyle sonuçlanmıştı. Monarşi ile yönetilen halk, ileride bütün Avrupa devletlerine sıçrayacak olan halkların bağımsızlık bilincine sahip olmasına yol açmış ve eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi fikirlerin filizlenmesini sağlamıştır. Fransız ihtilali yalnızca cumhuriyeti değil, bir uluslaşma bilinci ve yurttaşlar ulusunu kurmuştur (Furet, 1989:53). Fransız ihtilalinden sonra Avrupa'da ruhban sınıfı ve aristokraziye karşı egemenlik ve iyi yönetilmek amacı ile gerçekleşen halk hareketleri ulusçu bir nitelik kazandı. Bağımsızlık kişiler için değil ulus için istenmeye başlandı. Ondokuzuncu yüzyılın ilk on yılında Rum toplumu da milliyetçilik akımından etkilenmekte, giderek farklılaşmakta, hızlı bir değişimden geçmekteydi. Osmanlılar Ortodokslara millet-i Rum adını vermişti. Bu yanlış bir adlandırmaydı; çünkü yalnızca Yunanları değil, Bulgar, Romanyalı, Sırp, Ulah gibi imparatorlukta yaşayan bütün Ortodoks Hıristiyanları içine almaktaydı. Öte yandan Ortodoks Kilisesi'nin en yaşlı patriği ve millet başı olan, yönettiği kilise hiyerarşisinde geniş etki alanı bulunan Konstantinopolis'in evrensel patriği her zaman Yunandı. Ondokuzuncu yüzyılda milliyetçiliğin büyümesiyle birlikte, Ortodoksların Rum egemenliğinde olmasına Yunan olmayanların tepkileri giderek artmaya başlamış ve bunun sonucunda ulusal kiliselerin kurulması Ortodoksluğun tek bir yüce merkezden yönetilmesi ilkesini yıkmıştır (Clogg, 1997:23).

Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma sürecini başlatanların başını çeken Rigas Velestinlis'in 1798 yılında Osmanlı yönetimi tarafından öldürülmesi Rum gençlerin ayaklanmasına neden olmuştur (Milas, 2006:102). Mora Yarımadası'nda başlayan ayaklanma kısa sürede bağımsızlık mücadelesine dönüşerek başarı ile sonuçlanmış ve birkaç ay içerisinde taşra hükümetleri kurulmuştur. 1822 yılının ilk aylarında oluşturulan anayasanın hazırlanmasında Avrupa'dan alınan liberal görüşler etkin olmuştur. 1825 yılında İbrahim Paşa'nın güçlü baskınlarına maruz kalan Rumlar, büyük devletlerden yardım istemişlerdir. İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning tarafından 'barışçıl bir müdahale' diye tanımlanan bu politika doruk noktasına 1827 Ekim ayında yüzyılın en büyük deniz savaşlarından olan Navarin Savaşıyla ulaşmıştır (Clogg, 1997:60). 1828 yılı Nisan ayında Rusya'yla aralarında patlak veren ve Türk ordularının iyice geri çekilmelerine neden olan bir başka savaş, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırdı ve Yunanistan'ın bir tür bağımsız bir devlet kurmasını kaçınılmaz kıldı. Ruslar ile savaş sonunda imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlılar Yunanistan'ın özerkliğini tanımak zorunda kaldılar (Oran, 1986:33). Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda ülkedeki Ortodoks tebaa üzerinde kendi korumacılığını kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Zamanla dış etkenlerin içine Fransa ve İngiltere'de girmiş ve Yunan bağımsızlığında bu ülkeler belirleyici roller oynamışlardır. Bu devletler, İngiltere'de 3 Şubat 1830 tarihinde toplanan konferansta Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak ilan eden Londra Protokolü'ne imza atmışlardır. 1832 yılında yapılan anlaşmayla Yunanistan'ı Babiâli'nin de tanınmasını sağlamışlardır.

Yunan ulusu, tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki olduğu gibi dini kimliğe göre bir sistem kurmuştur². Yunan Anayasası'nın 3. maddesinin 1. fıkrasında 'Yunanistan'da hâkim din İsa'nın Doğu Ortodoks kilisesidir' şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Bu ibare, siyasi yaşamda din öğesini öne çıkaran bir konu olması bakımından önemlidir. Yunanistan'daki azınlıkların dini kimliklerine göre değerlendirilmesinde Ortodoks Kilisesi'nin oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır. Okullarda zorunlu din dersi dışında, okul öğrencileri okulda ders saatlerinden önce toplu halde ayin yapmaktadırlar. Mahkemelerde yargıçların arakasındaki duvarda Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş resmi asılıdır. Ortodoks Hıristiyanlar trafik kazalarından korunmak için şehirlerarası yollarda küçük kilisecikler yaptırırlar. Yunanistan'da özellikle kilisenin desteklediği ve halkın büyük bir çoğunluğunun katıldığı görüşe göre, İsa'ya inanmayan Yunan değildir (Cin, 2003:171). Yunanistan Başpiskoposu Hristodulos'un 25 Ekim 1995 tarihinde yaptığı bir açıklama din ve devlet kavramlarının nasıl iç içe geçtiğini ve

²Yunanistan milliyetçiliğinde dinin yeri üzerine ayrıntılı bir çalışma için bakınız: I. Grigoriadis, *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism*, NY: Palgrave Macmillan, 2013.

din olgusunun devlet yönetimindeki etkisini açıkça göstermektedir (Cin, 2003:171): ‘Vatan ile kilise, din ile millet evlenmişlerdir. Boşanmayı düşünmüyorlar... Milletimizin temeli, dilimiz ve dinimizdir.’ Son olarak, Yunan hükümetinin Avrupa Birliği talepleri doğrultusunda aldığı karar üzerine nüfus cüzdanlarından din hanesi çıkarılmıştır. Bunun üzerine Ortodoks kilisesi ve Yunan halkının yoğun tepkileri ile karşılaşmıştır. Simitis’in dinsel inançların özel hayatla ilgili bir konu olduğu ve kimlik kartlarına bunun işlenmesi zorunluluğu bulunmadığı yönündeki açıklamalarıyla kilisenin tepkisi daha da artmıştır. Kısacası, Yunan kültürünün ve toplum anlayışının temelinde Ortodoks Hıristiyanlık inancı önemli bir yer teşkil etmektedir. Yunan Ortodoks anlayışa göre, Yunan vatandaşı olmak için Ortodoks Hıristiyan dinine geçmek gerekmektedir. Ortodoks Kilisesi’nde adı geçmeyenler farklı bir dinden oldukları gerekçesi ile yabancı olarak addedilmektedirler. Yunan olmada temel kıstas din olgusudur.

4.Yunanistan’ın Azınlık Politikalarında Batı Trakya Türkleri

Modern Yunanistan farklı uygarlıkların ve halkların etkilerinin toplamından oluşmuş bir ülkedir. Bu etkiler, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan, yakın doğunun tüccarlarından, Fransa, Venedik ve İtalya’dan, ülkeye yerleşen ve işgal eden Slavlardan, Arnavutlardan, Türklerden, İtalyanlardan ve İngilizlerden gelmiştir (Poulton, 1993:210). Yunanistan 11 milyon civarında bir nüfusa sahiptir ve bu nüfusun yaklaşık %98’inin Yunan Ortodoks olduğu kabul edilmektedir. Ülkede resmi olarak tanınan en büyük azınlık grup Batı Trakya’da yaşamaktadır. Batı Trakya Türkleri özellikle ondördüncü yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin Balkan fetihleri sürecinde Anadolu’dan gelerek bölgeye yerleşen ve orada yerleşen Türklerin günümüze kadar aralıksız süregelen devamıdır. Altı yüzyıl boyunca bölgede Müslüman kimlikleriyle hâkim bir güç olmuşlardır. Batı Trakya bölgesi 1920 yılından sonra Yunanların eline geçmiştir. Bugün bölgede 150 bin civarında Türk nüfus yaşamaktadır. Yunanistan’daki Türk azınlık, etnik kimliği inkâr edilerek uzun yıllar bu ülkede Müslüman azınlık statüsüne sahip tek topluluk olma özelliğini taşımıştır.

Yunanistan, dine dayalı ‘millet sistemi’ sahip olan Osmanlı Devleti’nden kendini Türk’ten çok Müslüman olarak tanımlayan bir topluluğu miras edinmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte ulus-devlet sistemiyle birlikte vatandaşlık ve insan haklarının korunması uluslararası antlaşmalarla garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Özellikle 1945 sonrası insan haklarının korunması uluslararası antlaşmalarla garanti altına alınmaya çalışılmıştır (Acer ve Kaya, 2014:285-313). Uluslararası hukuk³, azınlıkların korunması konusunda üç yol tanımaktadır: Birincisi, yaşama hakkıdır; buna göre, bir azınlık fiziksel ve kültürel olarak varlığını koruyabilme hakkına sahiptir. Bu insan haklarının bir gereğidir. İkincisi, eşitlik hakkıdır; buna göre tüm azınlıklara eşit muamele ile yaklaşmak gereklidir. Üçüncüsü kimlik hakkıdır ve en önemlisi budur. Azınlıkların kimliklerini koruyup yaşatabilmelerine imkân sağlanmalıdır (Sohn, 1982). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yunanistan’ı azınlık haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle uluslararası hukuk önünde suçlu bulmuştur. Aynı şekilde, Yunanistan’daki azınlıklara ilişkin olarak Uluslararası İnsan Hakları Helsinki İzleme Komitesi tarafından bir rapor hazırlanarak Yunanistan’a bir takım tavsiyelerde bulunulmuştur. Dolayısıyla Çalışmanın bu bölümünde Batı Trakya Türklerin hak ve özgürlüklerinin tanınmasında iki faktörün etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Birincisi, Yunanistan’ın ‘azınlık’ tanımına eksik ve sorunlu yaklaşımı; ikincisi Lozan’da azınlıkların korunmasına ilişkin getirilen müteakiliyet ilkesinin uygulamada getirdiği sorunlardır.

4.1. Yunanistan’da Azınlıkların Tanımında Dini ve Etnik Kimliklerin Yeri

Batı Trakya Türkleri veya Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı olarak adlandırılan topluluk, Yunanistan devleti tarafından sadece dini kimliği ön plana çıkartılarak ‘Müslüman azınlık’, hatta çoğunlukla ‘Müslüman Helenler’ şeklinde tanımlanmaktadır. Batı Trakya Türk azınlığının statüsü 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması’yla belirlenmişti. Türk azınlığın karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, Yunan devletinin söz konusu azınlık mensuplarının tabiiyetlerini nasıl kazandığına bakılmaksızın bütün Türk azınlıklar için Müslüman azınlık ifadesini kullanarak Türk kimliğini reddetmesi olmuştur. 1991’den bu yana Müslüman

3 Birleşmiş Milletler sisteminde azınlık haklarına ilişkin düzenleyici belgeler: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Sözleşmesi (1965), İkiz Sözleşmeler, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, özellikle Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 2/2 sayılı maddesi (1966), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge (1992), Her Türlü Dini Hoşgörüsüzlüğün Ortadan Kaldırılmasına İlişkin İnsan Hakları Komisyonu’nun 2003/54 sayılı Kararı vb. Avrupa Konseyi: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Avrupa Sosyal Şartı (1961,1996), Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1704/2010 sayılı Kararı, Irkçılığa ve Ayrımcılığa Karşı Avrupa Komisyonu’nun 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı, Avrupa Konseyi’nin Diğer Hukuki Araçları (AIHS 12. Protokol), Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (1995), Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartıdır. Ayrıca, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatınca imzalanan uluslararası belgeler Paris Şartı (1990), Kopenhag İnsani Boyut Belgesi (1990), Ulusal Azınlık Uzmanları Cenevre Toplantısı (1991) ve Viyana Sonuç Belgesidir (1999).

azınlığın üç etnik gruptan oluştuğu benimsenmektedir (Heraclides, 2002:299): Türkler; Pomaklar; Müslüman Çingeneler. Yunan politikacıların yaklaşımına göre Türklük etnik bir ifadeden çok, bir devlet kimliğinin adıydı ve eğer bu ifade etnik temeller üzerine kurulursa Pomaklar ve Çingeneler gibi Türk olmayan diğer unsurlar dışlanmış olacaktı. Yunanistan, Türk ifadesinin ancak Türkiye devletinde yaşayan insanlar için kullanılabileceğini iddia etmekteydi. 1967 tarihindeki askeri darbe yönetimi Batı Trakya'da etnik bir azınlığın bulunmadığını iddia ederek, Lozan Antlaşması'na göre Batı Trakya'da dini bir azınlığın, yani Müslüman azınlığın bulunduğunu ve azınlık mensuplarının bu sıfatla anılmasını ve bunun titizlikle uygulanmasını istemişlerdir. Bunun sonucu olarak 'Türk İlkokulu' yazılı bütün tabelalar, Türk okullarından indirilmiştir. Yerine Müslüman İlkokulu veya Azınlık İlkokulu yazan tabelalar asılmıştır (Cin, 2003:199). Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar temelinde, Türk kelimesinin kullanılmasını engellemekteydi. 1913 Atina Muahednamesi ve 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Müslüman azınlığa kendi dillerinde eğitim verebilecekleri okulları kurmak ve devletten gereken desteği almak konusunda imtiyazlar verirken Türk azınlık eğitim kurumlarını işletmemekteydi (Oran, 1976:71). Yunan hükümeti, eğitim kurumlarını Din işleri ve Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır ve bu kurumlar öğretmenlerin ve ders kitaplarının seçimine, okul binalarının yapımına karar verme yetkisine sahiptiler (Mandacı ve Erdoğan, 2001:15). Bu kısıtlamalar Türk kelimesi geçen sivil toplum kuruluşlarının kapatılmasından, kendilerini Türk olarak tanımlayan kişilerin yargılanmasına kadar bir dizi ihlalleri içermektedirler (Grigoriadis, 2008: 23-41). Örneğin (Mandacı ve Erdoğan, 2001:4), 1987 Kasım ayında, Yunan Yüksek Mahkemesi, Trakya Yerel Mahkemesi'nin aldığı bir kararı onamış ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği ve Gümölcine Türk Gençler Birliği Derneği'nin kapatılmasına karar vermiştir. Bu kararın gerekçesi Türk sıfatının Yunan vatandaşları ve Müslüman Yunanlar için kullanılamayacağı ve aksi yöndeki bir tutumun kamu düzenini bozabileceğidir. 1989 seçim kampanyası esnasında Doktor Sadık Ahmet'in dağıttığı el ilanlarında geçen Türk, Türk-Müslüman, Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı gibi ifadelerin yer alması anlaşmazlığa ve karmaşaya yol açmıştır. Sadık Ahmet, Ceza Kanununun 192. maddesine göre suçlu bulunmuş ve 1990 Ocak'ından Mart ayına kadar süren bir hapis cezasına çarptırılmıştır. Buradaki Türkler, Yunan idaresinin Türk ifadesini sadece bireyi tanımlarken kullanmakta olmasını, fakat bir grubu tanımlarken aynı ifadeyi reddetmesini şiddetle eleştirmektedir. Yunan nüfusuyla yerel Türk sözcüleri arasındaki bölünmede, Yunanistan'da yaşayan azınlıklar Türkiye tarafından Türk olarak Yunanistan tarafından Müslüman olarak nitelendirilmişlerdir (Demetriou, 2006:29). Yunanistan'ın Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların Yunanistan'dan sonradan Müslümanlaştırılmış olduğu iddiası ülkede azınlıkların dini kimliğine göre adlandırdığının kanıtıdır.

4.2. Mütakabiliyet İlkesinin Batı Trakya Türklerinin Hak ve Özgürlüklerinin Korunmasına Etkileri

Yunanistan'daki Batı Trakya Türklerinin hukuki statüsünü hem ulusal hem uluslararası belgeler tanımlamaktadır. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'ın imzaladığı ikili anlaşmalardan 1830 tarihli Londra Protokolü, 1881 tarihli İstanbul Sözleşmesi, 1913'te imzalanan Atina Antlaşması ve 3 sayılı Protokol'ün 11. maddesi, Sevr Antlaşması (1920), Lozan Barış Antlaşması'nın (1923) 37-45 sayılı maddeleri (1923), Mübadele Sözleşmesi ve Protokolüyle Kültür antlaşmaları (1951, 1968) belirlemektedir. Özellikle Lozan Antlaşması'nın 1. Bölüm, 3. Kesimi "Azınlıkların Korunması" başlığı altındaki 37-45. maddeleri Batı Trakya Türklerinin hak ve özgürlüklerini koruyucu hükümler içermektedir. Azınlıkların hukuki statüsü, Antlaşma'nın 45. maddesinin 3. bölümüyle Yunanistan ve Türkiye arasında kurulan 'mütakabiliyet' hukukuna dayandırılmıştır⁴. Bu madde, Türkiye'deki gayrimüslimlerle Yunanistan'daki Müslüman halkın insan hakları açısından benzer muamele görmeleri hususunda iki devlete karşılıklı sorumluluk yüklemektedir. 1923'teki Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi'nin yanı sıra milli ekonomi ve bürokrasi yapılandırılması birçok gayrimüslimin Anadolu'dan göç etmesine neden olmuştur. Öte yandan iki ülke arasındaki güvenlik, işbirliği ve ticaret antlaşmaları 1930'larda iyi ilişkilerin kurulması, azınlıkların durumuna olumlu yansımıştır. İkinci dünya savaşı dönemi Avrupa'da özellikle dini azınlıklar için oldukça zor bir dönemi başlatmıştır. 1944'te Türkiye'de gayrimüslimlerden alınmaya başlanan varlık vergileri uygulamaları ve 1955'te Kıbrıs sorunuyla patlak veren '6-7 Eylül olayları', 8600 Rum'un Türkiye'yi terk etmesiyle sonuçlanmıştır. 1923'te 120.000 olan Rum nüfus 2007'de 4000'e gerilemiştir (Tsitselikis, 2008:80). Aynı şekilde Ege'deki Yunan adalarından Türkler ayrılmak zorunda kalmıştır. Yunanistan, temel olarak 'rakamsal mütakabiliyet'(Tsitselikis, 2008:79) kaygısıyla hareket edip Türkiye'de

4 Ayrıntılı hukuki bilgi için bakınız: S. Akgönül, "Sources of Reciprocity: Threaty of Lausanne", in: Samim Akgönül (ed.), *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics*, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2008, 17-35.

azalan Rum nüfusa karşılık vatandaşlığa ilişkin sınırlamalar getiren Anayasa'nın 19. maddesini⁵ Müslüman-Türk azınlığın göç etmesi için 1955-1998 tarihleri arasında etkili biçimde kullanmıştır (Grigoriadis, 2008:26).

Bu ilkenin aleyhte işleminin en somut örneği, 1971'de Türkiye'nin Heybeliada Ruhban Okulu'nu kapatmasına karşılık Yunanistan'ın 1972'de Türk okullarını kapatma kararı almasıdır. 1981'den bu yana üye devlet olan Yunanistan, Avrupalılaşıma süreciyle insan hakları ve demokrasinin korunmasında ilerleme kaydetmiştir. Yine de azınlık hakları konusunda Yunanistan'ın demokrasi karnesinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ocak 1990'daki Türk kimliğinin tanınmasına ilişkin protestolar, Konstantinos Mitsotakis hükümetinin Avrupamerkezli politikaları ve azınlıkları temsil eden bağımsız parlamento üyeleri anayasal bazı değişikliklerin yapılmasını teşvik etmiştir (Grigoriadis, 2008:28). 1991'de Mitsotakis'in Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın Türk ve Pomak gibi altkimlik gruplarını tanıması da tarihi önemdedir. Bunun üzerine Yunan kamuoyunda hükümetin Yunan çıkarlarını korumadığına ilişkin yükselen iddialar ve artan hoşnutsuzluk, 1993 seçimlerinde hükümetin yerini Andreas Papandreou'nun popülist milliyetçi PASOK partisine bırakmasına neden olmuştur. Aynı zamanda 1993'te tanımlanan Kopenhag Kriterleriyle insan hakları ve demokrasinin güçlendirilmesinin AB'ye tam üyelik için ön koşul olması Türkiye'de de azınlık haklarının yasal güvence altına alınması için ciddi bir baskı yaratmaya başlamıştır. 1990'ların sonunda Yunanistan'da Konstantinos Simitis hükümeti Avrupa kimliğini öne çıkaran politikalar takip etmiştir. Balkanlara örnek olan güçlü bir Avrupa ülkesi imajı yaratmak için 1997'de azınlıkların korunmasına ilişkin uluslararası konvansiyonlara imza atılmıştır. Ayrıca Lozan Antlaşmasıyla Batı Trakya'daki Türklerin haklarının korunması Türkiye'deki Rumların haklarının korunması şartına bağlanması 1997 ve 1999 yılları arasında iki ülke arasında tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Ağustos 1999'da yaşanan büyük deprem felaketi ardından yardım için geliştirilen diplomatik ilişkiler iki ülke arasındaki olumsuz algılamaların değişmesinde rol oynamıştır. Türkiye, AB üyeliği için demokratik reformlara hız kazandırarak Aralık ayında aday ülke statüsüne yükselmiştir.

Yunanistan'da azınlık haklarının ihlaline yönelik olarak bir diğer önemli konu din ve vicdan özgürlüklerinin kısıtlanmasına yönelik uygulanan politikalardır. 1913 tarihli Atina Antlaşması, Müslümanların kendi bölgelerinde müftülerini kendilerinin seçebileceğine onay vermiştir. Ancak bu uygulama Yunanistan tarafından iptal edilerek Yunan yönetiminin atadığı müftüler göreve getirilmiştir. Yunanistan'ın bu karardaki gerekçesi ise müftülerin sadece dini fonksiyonu olmadığı, bununla birlikte toplumsal fonksiyonları da olduğu için bu atanmanın hükümet tarafından yapılmasının daha uygun olduğudur. 1991 yılında uygulamaya konulan yasa ile müftü seçimi konusunda Yunanistan tek yetkili konuma gelmiştir (Özkan, 2003:183). Söz konusu bu durum hukuki açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu yasa, Lozan Antlaşması'nın 40. maddesine aykırılık teşkil etmektedir (Akgönül, 2008:27). Yunanistan, Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın müftülerini kendi seçme özgürlüğünün tanınmasını Türkiye'nin Ruhban okulunu açması şartına bağlamaktadır. Müttekabiliyet prensibi, devletlerarasında azınlık haklarında eşitlik ve adalet için karşılıklı saygının hukuki temini anlamına gelse de 45. madde Ankara ve Atina arasında bu şekilde yorumlanmayıp, misillemeye açık değerlendirilmektedir (Dayıoğlu ve Aslım, 2015: 38). Viyana Konvansiyonu'nun 60. maddesi insan haklarının korunmasıyla ilgili misillemeye yönelik uygulamalara yasak getirmiştir. Bu yüzden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi davalarda devletlerin müttekabiliyet gerekçelerini reddetmiştir⁶. Yağcıoğlu'nun çalışması (2008) iki ülke arasındaki müttekabiliyet sorunsalının devletlerarası düzeyde olmadığını ve azınlıklar arasında da içselleştirildiğini ortaya koymuştur. Öyle ki Türkiye'de Rum-Ortodoks ve Yunanistan'daki Müslüman-Türk azınlık üyeleri diğer gruba karşı daha sert politikalar izlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Yağcıoğlu, 2008:112-113). Bu düşünce yapısının aşımı ve insan haklarına saygının yerleşmesi için, Yağcıoğlu bu iki azınlık üyeleri için 'bilişsel terapiyi' önermektedir. Böylelikle sosyal psikolojinin yardımıyla kökleri derin olan karşılıklı olumsuz algı ve yaklaşımların yerine yeni ve yapıcı düşünce kalıplarının oluşturulması sağlanabilecektir.

Yunan hükümeti 2006 yılına dek, Türkiye'deki Rum-Ortodoks vakıflarının durumu nedeniyle yabancılara ait vakıflardan vakıf vergisi aldığını inkâr etmekteydi. Mart 2007'de çıkarılan 3536 sayılı kanunla ilk kez Trakya vakıfları da vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca kanunda, müttekabiliyetin Avrupa değerleriyle uyumlu olmadığı not düşülmüştür. Bu durum Tsitselikis'in belirttiği gibi (2008:90) müttekabiliyet dogmasının aşılması için yeni bir yaklaşımın kapısını aralar niteliktedir. 2010 yılında Yunanistan'ın azınlık sorunlarını

5 1955 tarih ve 3370 sayılı Yunan Vatandaşlık Kanunu ve bu kanunun 19. maddesine göre Yunanistan'a geri dönmeme amacıyla yurtdışına çıktığına hükmedilen bir Yunan soylu olmayan kişi vatandaşlıktan çıkarılabilmektedir.

6 Ayrıca bakınız: A. Dayıoğlu, "Yunanistan'la İlişkiler", in: Baskın Oran ed. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. III, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 560-631, 2013.

İçişleri Bakanlığı'nın kontrolüne geçirmesi meselenin bir 'dış' sorun değil 'vatandaşlık' ya da insan hak ve özgürlükleriyle ilgili olduğunun kabulüne dair bir işaret. Hükümet, Türkiye'den hiçbir karşı adım beklemeden okullarda azınlıklar için Türkçe kitap basmıştır (Dayıoğlu ve Aslım, 2015:45). Bununla birlikte, 2011'de müftü seçimlerinin düzenlemesiyle ilgili bir önerge hazırlanmış fakat henüz yürürlüğe konmamıştır. Türkiye'de de Avrupa Birliği uyumlaştırma yasalarına paralel olarak azınlık haklarında iyileştirilmeler yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan 1 Eylül 2014'te, Yunanistan'ın Atina'da iki cami inşa etme sözünü tutmadığını hatırlatarak Yunanistan hükümeti sözünü tutarsa, Heybeliada Ruhban Okulu'nu açmanın zor olmadığını ifade etmiştir (Dayıoğlu ve Aslım, 2015:46). Ocak 2015'te Aleksis Tsipras liderliğinde SYRIZA'nın Yunanistan'da seçim zaferi Batı Trakya'daki Türklerin hak ve özgürlükleri için olumlu gelişmelerin olabileceğine işaret etmektedir. Seçimler öncesi Tsipras, Batı Trakyalıları Yunanlarla eşit vatandaşlar olarak görmek istediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Türk azınlık SYRIZA'ya destek vermektedir (Kazancı, 2015). Yunanistan'da 'umut geliyor' söylemiyle seçimi kazanan Tsipras'ın politikaları sadece Yunan ulusu ve Türk azınlığın geleceğini için değil, ekonomik ve politik krizle birlikte sorunlar yaşayan Avrupa demokrasisi için de son derece önemlidir.

Sonuç

Ulus-devlet, devletin ve ulusçuluğun ortaya çıkardığı norm ve değerlerle oluşan bir siyasi düzendir. Ortak dil, ortak kültür ve ortak soy birliği etrafında bir araya gelen toplumlar ulusları oluşturmuş; bu ulusların bir araya geldiği idari sistemler ulus-devletler olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde millet sistemi Müslüman ve gayrimüslim halkların çokkültürlülükle yönetimini mümkün kılmıştır. Yunanistan'ın ulus inşa sürecinde dine dayalı bir ayrımı temel alması ve Lozan Antlaşmasıyla Türkiye ve Yunanistan arasında azınlık haklarına ilişkin tanımlanan müteakabiliyet prensibi, Batı Trakya Türkleri için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Yunanistan Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığı Müslüman Helenlerden oluşan bir dini azınlık olarak gösterme çabası içerisinde olmuştur. Yunanistan tarafından resmen tanındığı halde din, düşünce, eğitim, siyasal ve sosyal örgütlenme yönünden hakları ellerinden alınmış ve baskı altında tutulmuşlardır. Ancak, 1999 sonrası iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin kurulmaya başlanması ve 2000'lerde Avrupa Birliği uyum politikalarının etkisiyle Batı Trakyalıların hak ve özgürlükleri için olumlu adımlar atılmaya başlamıştır. Ayrıca, Yunanistan'da 2015'teki seçimlerle SYRIZA'nın iktidar olması, Türk azınlık ve Türkiye ile ilişkilerde tarihi açmazların çözülebileceği bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACER, Y. ve KAYA, İ. (2014). Uluslararası Hukuk, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AKGÖNÜL, S. (2008). "Reciprocity and its Application in International Law", in: Samim Akgönül (ed.), Reciprocity: Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 1-14.
- AKYILMAZ, G. (Erişim Tarihi: 17.05.2015.) "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü", <http://www.eraren.org/mayıs2008/6.htm>.
- ANDERSON, B. (1993). *Hayali Cemaatler*, İstanbul, Metis Yayınları.
- ARSAVA, F. (1993). "Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi" Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- BROWN, C. (2000). *İmparatorluk Mirası: Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOZKURT, G. (1989). *Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasal Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- CEVDET A. (1974). *Cevdet Paşa Tarihi*, 1. 6. 11. 12. Cilt, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- CİN, T. (2003). "Yunanistan'ın Batı Trakya Bölgesi'ndeki Azınlık Türk mü Müslüman mı?", *Avrasya Dosyası*, Cilt:9 Sayı:3.
- CİN, T. (2003). *Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- CLOGG, R. (1999). *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DAYIOĞLU, A. ve ASLIM, İ. (2015). "Reciprocity Problem between Greece and Turkey: The Case of Muslim-Turkish and Greek Minorities", *Athens Journal of History*.
- DAYIOĞLU, A. (2013). "Yunanistan'la İlişkiler", içinde Baskın Oran ed. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. III, 2. B. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMETRIOU, O. (2006). "Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece", Oxford University: Cultural Anthropology Oxford Press.
- DEMİRTAŞ, C. B. (2002). *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar*, Ankara: ASAM Yayınları.
- ERCAN, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ERYILMAZ, B. (1990). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları.
- FURET, F. (1989). *Fransız Devrimi'ni Yorumlamak*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- GELLNER, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- GRIGORIADIS, I. (2013). *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism*, NY: Palgrave Macmillan.

- GRIGORIADIS,, I. (2008). "On the Europeanization of Minority Rights Protection: Comparing the Cases of Greece and Turkey", *Mediterranean Politics*, 13:1.
- HATİPOĞLU, M. (1988). *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- HATİPOĞLU, M. (1999). *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, Ankara: SAEMK.
- HOBSBAWM, E. (1992). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Cambridge University Press.
- İNALCIK, H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAZANCI, H. (2015) "Turkish minority and Greeks move left together", *Anadolu Ajansı*, (Erişim Tarihi: 10.05.2015).
- KENANOĞLU, M. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- MANDACI, N. ve ERDOĞAN B. (2001). *Balkanlarda Azınlık Sorunu; Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- LEWIS, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MİLAS, H. (2006). *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MİLAS, H. (2004). *Geçmişten Bugüne Yunanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORAN, B. (2004). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İc, Mevzuat, İctihat, Uygulama*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- ORAN B. (1996). *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- ORAN, B. (1986). *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (1995). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZKAN, A. (2003). "Yunanistan Türkleri, Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku", der. Erhan Türbedar, *Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı*, Ankara, Asam Yayınları: Balkan Araştırmaları Dizisi.
- ÖZKIRIMLI, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- POULTON, H. (1993). *Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- SANDER, O. (2000). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- SOHN, L.(1982). "The New International Law: Protection of the Rights of Individuals rather than States", *American University Law Review*, Vol.32/1.
- TİMUR T. (1998). *Osmanlı Kimliği*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TSITSELİKIS, K. (2008). "Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of Greece's Turkish/Muslim Minority", içinde Samim Akgönül (ed.), *Reciprocity: "Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics"*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- YAĞCIOĞLU, D. (2008). "The 'Internalisation' of Reciprocity by Many Members of Greek-Orthodox and Turkish-Muslim Minorities: How can it be Explained?" içinde Samim Akgönül (ed.), *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics*, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press.